

УДК 339. 9(045)

БІЛА С.О.,д.н.д.у., проф., заслужений економіст України,
професор кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
ННІМВ Національний авіаційний університет**ЛОКТИОНОВА А.В.,**студентка 6 курсу МЕВ, магістрант
кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
ННІМВ, Національний авіаційний університет**ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ
ПРОМИСЛОВИХ КЛАСТЕРІВ: СВІТОВИЙ ДОСВІД**

***Анотація.** У статті розглянуто світовий досвід державної підтримки розвитку промислових кластерів. Обґрунтовано цільові пріоритети державної підтримки кластерних ініціатив. Особливу увагу приділено цільовим державним програмам кластеризації, задіяння механізмів фінансової, податкової та митної підтримки кластерних ініціатив, ролі державно-приватного партнерства у стимулюванні розвитку промислових кластерів. Визначено роль ринкових та інституційних механізмів сприяння розвитку промислових кластерів у світовій практиці господарювання. Представлено класифікацію промислових кластерів та типологію державної кластерної політики, визначено особливості розробки та впровадження кластерної політики в країнах світу на початку ХХІ ст.*

***Ключові слова:** промисловий кластер, кластеризація, кластерні ініціативи; економічні механізми; економічні інструменти; державна політика; ринкові стимули; інновації; додана вартість; типологія; конкурентоспроможність.*

Белая С.А., д. н. гос. упр., профессор, заслуженный экономист Украины, профессор кафедры международных экономических отношений и бизнеса Учебно-научного института Международных отношений Национального авиационного университета.

Локтионова А.В. студентка 6 курса МЭО, магистрант кафедры международных экономических отношений и бизнеса Учебно-научного института Международных отношений Национального авиационного университета.

**ПРІОРИТЕТИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ РАЗВИТИЯ
ПРОМЫШЛЕННЫХ КЛАСТЕРОВ: МИРОВОЙ ОПЫТ**

***Аннотация.** В статье рассматривается мировой опыт государственной поддержки развития промышленных кластеров. Обоснованы целевые приоритеты государственной поддержки кластерных инициатив. Особая роль уделяется целевым государственным программам кластеризации, использованию механизмов финансовой, налоговой и таможенной поддержки кластерных инициатив, роли государственно-частного партнерства в стимулировании развития промышленных кластеров. Определена роль рыночных и институциональных механизмов содействия развитию промышленных кластеров в мировой практике хозяйствования. Представлено классификацию промышленных кластеров и типологию государственной кластерной политики, определены особенности разработки и внедрения кластерной политики в странах мира в начале ХХІ ст.*

***Ключевые слова:** промышленный кластер; кластеризация; кластерные инициативы; экономические механизмы; экономические инструменты; государственная политика; рыночные стимулы; инновации; прибавочная стоимость; типология; конкурентоспособность.*

Bila S., Doctor of Public Administration, Professor, Honoured Economist of Ukraine, Professor of international economic affairs and business Department, Educational and Scientific Institute of International Affairs (IIA), National Aviation University.

Loktionova A., student of 6 years of IER, Mater of the Department of International Economic Relations and Business of the Educational and Scientific Institute of International Relations of the National Aviation University.

**PRIORITIES OF STATE SUPPORT OF THE DEVELOPMENT
INDUSTRIAL CLUSTERS: WORLD EXPERIENCE**

***Annotation.** The article discusses the global experience of state support of the development of industrial clusters. Targeted priorities for state support of cluster initiatives are substantiated. A special role is given to targeted state clustering programs, the use of financial, tax and customs mechanisms to support cluster initiatives, the role of public-private partnership in stimulating the development of industrial clusters. The role of market and institutional mechanisms to promote the development of industrial clusters in the world economic practice has been determined. The classification of industrial clusters and the typology of the state cluster policy are presented, the specifics of the development and implementation of cluster policy in the countries of the world at the beginning of the XXI century are defined.*

Keywords: *industrial cluster; clustering; cluster initiatives; economic mechanisms; economic instruments; public policy; market incentives; innovation; surplus value; typology; competitiveness.*

Актуальність проблеми. XXI ст. характеризується переходом суспільства до якісно нового етапу розвитку, основними ознаками якого є глобалізація, зміни в інформаційно-технологічному та інноваційному середовищі, кардинальні соціальні зрушення та конкуренція, що перетворюється з міжнародної в глобальну і виходить за межі держав, змушуючи їх впливати на структурну модернізацію національних економік. Ефективне використання конкурентних переваг економіки країни потребує нових організаційних форм виробництва – кластерів, які забезпечують створення більшої доданої вартості, залучають до цього процесу підприємства та людський капітал, дослідницькі, наукові та освітні інституції, фінансові установи і органи влади. Розвиток кластерів відкриває для країн світу реальні можливості щодо економічного зростання на нових інноваційних засадах, що дозволяє їм вийти на принципово новий рівень конкурентоспроможності та економічного розвитку. Узагальнення світового досвіду державної підтримки розвитку промислових кластерів є корисним для України, економіка якої переживає складний процес структурної переорієнтації в умовах євроінтеграції. Така постановка питання свідчить про актуальність та вагомий практичний значення дослідження пріоритетів державної підтримки розвитку промислових кластерів в країнах світу, узагальнення такого досвіду задля впровадження найкращих напрацювань у сфері кластерної політики у господарську практику України.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження концепції, стану та проблематики розвитку промислових кластерів у світовій практиці господарювання є досить популярним як серед українських, так і серед зарубіжних науковців. Так, вагомий внесок у дослідження питань розвитку інновацій та інноваційної діяльності кластерів здійснили такі провідні вітчизняні вчені: А.С. Казюхін [1], В.Й.Карпінєць [2], Н.В. Комар [3], С. І.Соколенко[4], І.Б. Чичкало-Кондрацька [5], А.П. Павлюк [6] та інші. Відомими у світі є наукові доробки провідних зарубіжних вчених, які досліджували сутність та специфіку світового процесу кластеризації: А. Маршалл[7], М. Портер[8], А. Томас [9].

Метою статті є узагальнення світового досвіду щодо пріоритетів, механізмів та інструментів державної підтримки розвитку промислових кластерів в країнах світу.

Для досягнення означеної мети у статті розв'язуються наступні завдання:

- представлено класифікацію промислових кластерів у світовій економіці;
- розглянуто різновиди цільових державних та ринкових механізмів й інструментів стимулювання розвитку промислових кластерів;
- визначено особливості різновидів (типології) державної політики кластеризації в різних країнах світу з урахуванням специфіки задіяння ринкових та адміністративних інструментів та механізмів підтримки кластерних ініціатив в умовах ринкової економіки.

Виклад основного матеріалу. Промисловість традиційно вважається індустріальним фундаментом, основою розвитку національного господарства країни в умовах ринку. Починаючи з 70-х років ХХ ст. і до сьогодні найбільш розповсюдженою формою існування промислових об'єднань у світі стають кластери (з англ. мови «cluster» переводиться як гроно, група; буквально – «зростати разом»). Саме у межах кластерних об'єднань формується оптимальне поєднання виробництва, інституцій сфери послуг, науки та освіти, інноваційних розробок та досліджень – синергія яких виводить промисловість розвинутих країн світу на принципово новий рівень розвитку. Серед фундаторів кластерного підходу до організації промислового виробництва слід відзначити М. Портера, який визначив промисловий кластер як сукупність взаємодіючих галузей, в якій одна сторона відіграє роль покупця, а інша – постачальника [8].

Світовий досвід кластеризації свідчить, що кластери можуть мати різну організаційно-економічну структуру та діяти у різних секторах економіки. У світовій науці існують різновекторні підходи щодо класифікації кластерів (представлені у роботах таких вчених як: С. Розенфельд, С.І. Соколенко, А.П. Павлюк) [2;4;6]. Узагальнюючи, можна представити наступну класифікацію промислових кластерів:

1. За характером виникнення кластери поділяються на: *стихийні* – формуються завдяки ринковим методам та під впливом ринкової конкуренції (або ж спонтанно створені кластери); *кластери, що створені свідомо* – за цільової державної підтримки, відповідно до державних програм розвитку та під державним контролем, або ж за економічної державної підтримки (у т.ч. шляхом надання податкових пільг, прискореної амортизації тощо).

2. За географічною ознакою вирізняють: *локальні кластери*, що включають у себе підприємства окремого міста та прилеглих територій; *регіональні кластери*, що розташовані на території окремого регіону, або ж декількох регіонів; *національні кластери*, що об'єднують підприємства, які розташовані на території різних областей/регіонів країни, у т.ч. таких, що не є сусідніми областями/регіонами країни; *міжнародні кластери* – представляють собою об'єднання підприємств різних країн світу.

3. За способом формування розрізняють наступні кластери:

- *кластери з вертикальними зв'язками у виробничій сфері*, утворені навколо головних фірм або мережі основних (базових) підприємств, які регулюють процеси виробництва, постачання і збуту продукції;
- *кластери з горизонтальними зв'язками у сфері виробництва та послуг*, що ґрунтуються на диверсифікації діяльності та охоплення максимальної сфери впливу – від транспорту, логістики – до культурних, розважальних, туристичних та освітніх послуг тощо;

- *кластери з регіональною формою економічної діяльності* – регіонально обмежені об'єднання всередині споріднених секторів навколо наукового та/або промислового центру, що діють у межах національної економіки;
- *кластери з міжнародно-регіональною формою економічної діяльності* у межах світової економіки, що ґрунтуються на системі міжнародного поділу праці;
- *галузеві кластери* – підприємства та компанії, що працюють у різних сферах промисловості та/чи у сфері послуг;
- *індустріально-промислові кластери*, що спеціалізуються на машинобудуванні, авіабудуванні, військово-промисловий кластер тощо.

4. Відповідно до галузевої специфіки кластери поділяються на:

- *дискретні кластери* – включають підприємства, які виробляють продукти (і пов'язані послуги), що складаються з дискретних компонентів, включаючи підприємства автомобілебудування, авіаційної промисловості, суднобудування, інших галузей машинобудівельного комплексу, а також організації будівельної галузі та виробництва будівельних матеріалів;

- *процесні кластери*: утворюються підприємствами, що належать до так званих процесних галузей, таких як хімічна, целюлозно-паперова, металургійна галузь, а також сільське господарство, харчова промисловість та ін.;

- *інноваційні та «творчі» («креативні») кластери*: розвиваються в так званих «нових секторах», таких як інформаційні технології, біотехнології, нові матеріали, а також в секторах послуг, пов'язаних із здійсненням творчої діяльності, наприклад – кінематографії (яскравим прикладом такого кластеру є центр американської кіноіндустрії – Голівуд);

- *туристичні кластери* формуються на базі туристичних активів в регіоні і складаються з підприємств різних секторів, пов'язаних з обслуговуванням туристів (туристичних операторів, готелів, сектора громадського харчування, виробників сувенірної продукції, транспортних підприємств та інших підприємств малого та середнього бізнесу);

- *транспортно-логістичні кластери* включають у себе комплекс інфраструктури і компаній, що спеціалізуються на зберіганні, супроводженні та доставці вантажів і пасажирів. Кластер може включати також організації, що обслуговують об'єкти портової інфраструктури, компанії, що спеціалізуються на морських, річкових, наземних, повітряних перевезеннях, логістичні комплекси та ін. Транспортно-логістичні кластери розвиваються в регіонах тих країн, які мають істотний транзитний потенціал.

Усвідомлюючи переваги від створення кластерів як основи підвищення конкурентоспроможності, стимулювання інновацій, залучення інвестицій, створення нових технологій, товарів, послуг та зростання доданої вартості, уряди розвинених держав проводять активну цільову кластерну політику, використовуючи наступні механізми стимулювання їх розвитку:

1. Механізм координації розвитку кластерів – передбачає стійкі зв'язки між учасниками кластерного процесу через географічну близькість розташування суб'єктів господарювання, та/або наявність інститутів, взаємодія з якими лише частково регулюється ринком. Аналіз механізмів координації формування кластерних мереж дозволяє стверджувати, що вони стають фундаментом розвитку організаційних форм постіндустріальної промисловості. Приклад: держава виступає координатором розвитку кластерного об'єднання у будівельній сфері. Таким шляхом пішов Китай, будівельні кластери якого формуються під чітким керівництвом держави. Потужний потенціал будівельних кластерів у КНР використовується для різноманітних цілей та потреб: від розбудови соціального житла, будівництва інфраструктурних об'єктів (мости, автобани) і до об'єктів стратегічного значення.

2. Механізм кооперації – сприяє поєднанню поділу праці в кластері і спеціалізації, що в кінцевому підсумку веде до кращого використання виробничих можливостей кожного підприємства, підвищенню продуктивності та зниженню собівартості виробництва продукції.

Кооперування є надзвичайно економічно ефективним, особливо кооперування на регіональному рівні національної економіки, що створює регіональні кластери. На міждержавному рівні утворюються міжнародні регіональні кластери, у т.ч. транскордонні кластери. Серед відомих транскордонних кластерів країн ЄС можна виділити: кластер біотехнологій, регіон Орезунд (Данія-Швеція); німецько-голландський транскордонний кластер (виробництво пластмас, металообробка); португальсько-іспанський автомобільний кластер, текстильний кластер (Нижня Австрія та Богемія); транскордонний кластер з виробництва скла (Верхня Австрія, Баварія, Богемія); біофармацевтичний кластер – Біодолина (Франція, Швейцарія, Німеччина) [4].

3. Механізм субконтракції, що являє собою форму коопераційного співробітництва між малими, середніми і великими промисловими підприємствами, засновану на спеціалізації, раціональному використанні наявних виробничо-технологічних потужностей та оптимізації використання ресурсів. В XXI ст. істотно активізувалася увага до цієї форми організації виробництва, тому що шляхом застосування механізму субконтракції підприємство може сконцентрувати свої ресурси і зусилля на ділянках, які визначають конкурентоспроможність продукції і підприємства в цілому. Наприклад, німецькі автомобільні кластери мають постачальників запчастин та комплектуючих із заводів Польщі, Італії, Іспанії, Японії та ін., завдяки чому отримують можливість швидко оновлювати свій модельний ряд та підвищувати конкурентоспроможність продукції [4, с.3].

4. Механізм державно-приватного партнерства (ДПП). В рамках механізму ДПП кластер створюють держава та бізнес структури. Держава передає приватному сектору частину своїх повноважень, відповідальності

та ризиків щодо реалізації інвестиційних проєктів, які традиційно впроваджувались чи фінансувались державним сектором. Перспективними сферами застосування механізму ДПП для створення кластерів є, у першу чергу, транспортний сектор, житлово-комунальне господарство і енергетика. Так, у КНР механізм ДПП розглядається як пріоритетний інструмент реалізації промислової політики. Прикладом може слугувати енергетичний кластер у провінції Шаньсі основним інвестором якого є держава, що залучає приватні компанії лише для виконання робіт за проєктом на платній основі. Кластер забезпечує $\frac{1}{4}$ потреб вугілля та є найбільшим в країні [5, с.146].

5. Фінансовий та інвестиційно-інноваційний механізми формування і функціонування кластерів передбачає цільове фінансування, пряму фінансову допомогу, надання субвенцій, субсидій тощо від держави – приватним структурам задля підтримки розвитку кластерного об'єднання. Йдеться про пряме фінансування (субсидії, позики), яке досягає 50 % витрат на створення нової продукції і технологій у межах кластерів (досвід Франції, США); надання позик без виплати відсотків (досвід Швеції) і безоплатних позичок, що досягають 50 % від витрат на впровадження нововведень (досвід Німеччини). Такий механізм підтримки кластеризації – шляхом цільового державного фінансування та надання податкових та інших пільг використовують і в країнах, що розвиваються (країни Тихоокеанського регіону).

Інвестиційно-інноваційний механізм підтримки кластеризації зорієнтований на впровадження венчурних (ризикових) інноваційних проєктів, передбачає прийняття на державному рівні довгострокових цільових програм з розробки та впровадження інновацій (інноваційних переваг), які в результаті будь-яких інвестиційних процесів дадуть позитивні економічні, соціальні, екологічні результати/ефекти з розвитку виробництва та створення доданої вартості. Так, у країнах ЄС та США поширена практика надання грантів для малих та середніх підприємств, дослідницьких інститутів, університетів, які займаються інноваціями та розробками. Завдяки цьому держава використовує інноваційні переваги розвитку виробництва як основу для підвищення конкурентоспроможності.

Серед найбільш поширених у світовій практиці інструментів державного впливу на розвиток кластерів можна виокремити наступні:

– пільгове оподаткування для підприємств, що входять до складу кластерів, у т.ч. звільнення від податків витрат на НДДКР, пільгове оподаткування університетів та науково-дослідних інститутів (Японія), запровадження пільгових митних тарифів для імпорту сучасного обладнання, встановлення податкових пільг для індивідуальних винахідників, що співпрацюють з корпораціями та підприємствами, які входять до складу кластерів (Австрія, Німеччина, США, Японія);

- створення спеціальних (резервних) фондів з підтримки впровадження інновацій для нівелювання фінансових збитків внаслідок настання комерційного ризику (Великобританія, Німеччина, Франція, Швейцарія, Нідерланди). Більш того, приймаються цільові державні програми, зорієнтовані на зменшення ризиків і відшкодування ризикових збитків підприємствам кластеру (Японія). На законодавчому рівні забезпечується захист інтелектуальної власності і авторських прав, що особливо важливо для кластерів, які широко використовують інновації [9, с. 425 – 430].

Серед світових лідерів процесу кластеризації є країни Європейського Союзу. Підвищений інтерес до регіональних промислових кластерів у ЄС начною мірою пов'язаний із загальною тенденцією географічної концентрації різних компаній у межах однієї або декількох промислових галузей. За період 2017 – 2018 роки у країнах ЄС чітко виокремилися основні галузеві пріоритети кластеризації виробництва, які охоплюють наступні сфери: електронні технології і зв'язок, інформатика (Швейцарія, Фінляндія); біотехнології і біоресурси (Нідерланди, Франція, Німеччина, Великобританія, Норвегія); фармацевтика і косметика (Данія, Швеція, Франція, Італія, Німеччина); агро-промислове і харчове виробництво (Фінляндія, Бельгія, Франція, Італія, Нідерланди); нафтогазовий комплекс і хімія (Швейцарія, Німеччина, Бельгія); охорона здоров'я (Швеція, Данія, Швейцарія, Нідерланди); комунікації і транспорт (Нідерланди, Ірландія, Данія, Фінляндія, Бельгія); енергетика (Норвегія, Фінляндія) [10].

Лідерами процесів кластеризації в країнах ЄС є, насамперед, країни-лідери промислового розвитку: Німеччина і Франція. Прикладом найбільш вдалого розвитку кластерних ініціатив у Європейському Союзі є Австрія. Особливо відома у ЄС кластерна ініціатива земель Верхньої Австрії, де термін «кластер» ефективно використовується як «бренд» для покращення іміджу регіону та залучення прямих іноземних інвестицій у місцеві підприємства. Кластер як «бренд» для залучення прямих іноземних інвестицій у місцево/регіональне виробництво використовують Великобританія (Шотландія), Іспанія (Каталонія), Німеччина (північний Рейн-Вестфалія) та інші регіони країн ЄС [7, с. 55 – 60].

У Сполучених Штатах Америки розвиток промислових кластерів ґрунтується на тому, що наука та бізнес співпрацює на принципі комерціалізації та конкуренції. Отже, фінансування бізнесом науки, наукових розробок, переважно, відбувається за критерієм практичної значущості та відповідно до результатів науково-дослідних розробок. Це стимулює науковців працювати над генеруванням, переважно, прикладних інноваційних ідей, які можна впровадити у виробництво та отримати гарантований прибуток. Натомість, кластерний підхід у США використовується і у стратегічних сферах, у т.ч. у енергетичній сфері, у сфері ВПК. Так, розвиток військово-промислового кластеру США охоплює майже всі галузі та сектори національної економіки: від машинобудування, металургії до ІТ технологій, легкої та харчової промисловості. Щорічно, з 2018 р., на військову сферу та оборону у США виділяється понад 600 млрд. дол. США. Однією із дохідних статей американського експорту є експорт зброї, продукції ВПК США. До відомих у світі промислових кластерів США слід віднести такі центри інноваційно-промислового розвитку як міста Сіетл, Такома, Олімпія (штат Вашингтон)

– аерокосмічна техніка, інформаційні технології; Мінеаполіс (штат Міннесота), Піттсбург, Акрон, Клівленд (штат Огайо і Пенсільванія) – кластер з виробництва технологій «чистої» енергетики; Канзас-Сіті (штат Канзас) – кластер з виробництва біотехнологій і продукції сучасної хімії; Даллас (штат Техас) – кластер з виробництва напівпровідників; кластерний центр нанотехнологій, біотехнологій, відновлювальних джерел енергії та цифрового друку у Нью-Мексико та ін. У США більше половини підприємств країни працюють в рамках кластерів, а частка виробленої у кластерних об'єднаннях продукції та послуг перевищує позначку у 60 % виробленого ВВП на рік [4].

Основним слоганом американської промислової політики є наступне: «Інвестування в технології – це інвестування у майбутнє Америки». При цьому особлива увага приділяється визначенню та підтримці тих інновацій, які забезпечують довгостроковий розвиток бізнесу. У США, традиційно, перевага надається приватногосподарському інтересу, залученню приватних інвестицій у розвиток кластерних об'єднань.

Натомість, у Канаді в процесі підтримки кластерів акцент робиться на комплексному підході. Створенню та розвитку кластерів сприяють усі рівні влади: федеральний, регіональний та муніципальний. Так, органи місцевого самоврядування шляхом розбудови необхідної інфраструктури в регіоні, лобювання інтересів учасників кластеру (венчурних фірм, університетів тощо) залучають інвестиції на місцевий/регіональний рівень. На федеральному рівні кластеризація в Канаді стала частиною національної інноваційної політики. Координацію процесів формування кластерів у Канаді здійснює Національна Дослідницька Рада – провідне федеральне агентство з науково-дослідного розвитку. Визначальним аспектом в інноваційній стратегії Канади є залучення до цього процесу кластерів, які втілюють новітні науково-дослідні розробки та технології для підвищення конкурентоспроможності країни. Канада має великий досвід реалізації кластерних ініціатив: йдеться про біотехнологічний кластер (Монреаль, Торонто, Ванкувер, Оттава, Галіфакс); інформаційно-телекомунікаційний кластер (Ванкувер, Калгарі, Квебек і ін.); кластер високих технологій (Монреаль, Онтаріо і ін.); мультимедійний кластер (Монреаль, Торонто, Ванкувер); виноробний кластер (Ніагара); кластер харчової промисловості (Торонто) тощо.

Розглядаючи особливості розвитку промислових кластерів у країнах, що розвиваються, доречно відзначити досвід КНР, який ще у 80-ті роки ХХ ст. створював спеціальні економічні зони для підтримки розвитку високотехнологічних галузей, сформував на цій основі кластерні об'єднання, у яких працює понад 4 млн. осіб. На початку ХХІ ст. у Китаї промислові кластери набувають статусу драйверів індустріального та постіндустріального розвитку. В країні налічується близько 1300 кластерних об'єднань та понад 250 бізнес-інкубаторів [12, с. 5].

В Україні розвиток кластерів, в основному, носить «точковий», несистемний характер, не має цільової державної підтримки. Залучення національних та іноземних інвестицій до розвитку кластерів ускладнюється нестабільною політичною ситуацією, військовими діями на Сході України, відсутністю ефективного та прозорого судочинства та ефективною боротьби з корупцією. Серед системних проблем щодо створення кластерів в Україні залишається й недооцінка міжнародного економічного співробітництва, міжнародного партнерства з іноземними інвесторами, їх слабке залучення до створення кластерних об'єднань. Кластерна політика в Україні реалізується, переважно, на рівні регіонів за підтримки місцевих органів влади, регіональних торговельно-промислових палат, регіонального та місцевого бізнесу. Незважаючи на те, що Україна має великий потенціал кластеризації, сталого функціонування у системі взаємопов'язаних через кластери галузей, у т.ч. у сфері машинобудування, авіабудівній галузі, ВПК, туризму, інформаційних технологій, а також на ринку послуг – у другому десятилітті ХХІ ст. лише невелика кількість підприємств в Україні пройшли стадію кластеризації. Найбільша кількість конкурентоспроможних кластерів в Україні існує у сфері аграрно-промислового виробництва. Йдеться про кластер олійно-жирової промисловості, завдяки чому Україна посіла 1-ше місце у світовому експорті соняшникової олії. Відомими на світовому ринку є українські аграрні кластерні об'єднання, що спеціалізуються на виробництві зерна, кукурудзи, на птахівництві (виробництво та експорт курятини). Конкурентною на світовому ринку є продукція українського металургійного кластеру та регіональних швейних кластерів, що працюють на давальницькій сировині. Натомість потенціал розвитку кластерів в Україні є вагомим: від сфери ВПК до сфери послуг всіх рівнів. Світовий досвід розвитку кластерів свідчить, що для України кластеризація промисловості має стати одним із шляхів розбудови та розвитку національної економіки, налагодження ефективних міжнародних економічних відносин з країнами світу, «каталізатором» залучення іноземних інвестицій до національної економіки. розвиток кластерів в Україні є реальним шляхом щодо підвищення експортного потенціалу та конкурентоспроможності українського виробництва товарів та послуг на світовому ринку.

Світовий досвід державного стимулювання кластерних ініціатив переконливо свідчить про перспективність формування кластерних об'єднань, які демонструють позитивний ефект від масштабу виробництва, активний розвиток інноваційних процесів, забезпечують зростання доданої вартості, підвищення ефективності виробництва за рахунок кооперації та комбінування виробничих процесів, науки, інновацій, залучення наявного ресурсного, інвестиційного, людського та інноваційного потенціалу всіх учасників виробництва товарів та послуг. На основі зарубіжного досвіду кластеризації (з виокремленням національних ідентифікаційних особливостей), пропонуємо наступну типологію державної кластерної політики (див. табл. 1).

Таблиця 1

Типологія кластерної політики: світовий досвід

Критерій	Кластерна політика	Особливості державної кластерної політики
1. Залежно від національних особливостей процесу формування кластерної політики.	1.1. Ліберальна кластерна політика (США, країни ЄС)	1.1. Кластер розглядається як ринковий інститут. Роль державної підтримки зосереджена на підтримці конкурентного середовища, демонополізації виробництва, дерегуляції ведення бізнесу. Переважають економічні методи підтримки розвитку кластера.
	1.2. Директивна кластерна політика (КНР, Японія)	1.2. Комплекс цільових, контрольованих державою заходів. У т.ч.: розробка державних стратегій і програм розвитку кластерів; вибір пріоритетних сфер щодо розвитку кластерів; цільове державне фінансування кластерних ініціатив, проекти ДПП, цільове позиціонування ключових факторів успіху для розвитку кластерів.
2. Залежно від функцій держави у кластерному процесі	2.1. Фасилітарна політика (країни ЄС)	2.1. Державні структури виступають фасилітатором процесів кластеризації, уряд «зводить» зацікавлені сторони (у створенні кластерів) між собою.
	2.2. «Змішана» кластерна політика державної підтримки (США, окремі країни СНД).	2.2. Держава запроваджує «точкові каталізатори» щодо розвитку кластерів – стимулює ринковими важелями інвестиційна та інноваційна політика держави доповнюється цільовими інвестиціями в інфраструктуру регіонів, освіти, соціальні та інші проекти, що формують мультиплікативний ефект та стимулюють розвиток кластерів.
	2.3. Інтервенціоністська кластерна державна політика (Японія, КНР)	2.3. Державні структури, здебільшого, запроваджують планові (директивні та індикативні) методи стимулювання розвитку кластерних об'єднань; широко використовують адміністративні механізми впливу на вибір сфер та секторів розвитку інновацій, науки, освіти, формування кластерів. Застосовують цільові програми та цільове фінансування; дотації та субсидії; застосовують державне замовлення на продукцію кластерних об'єднань.
3. Залежно від пріоритетних напрямків підтримки кластерних ініціатив/ процесів	3.1. Ліберальна структурна політика щодо створення кластерних об'єднань (США, країни ЄС)	3.1. Запровадження на державному рівні економічних механізмів та стимулів щодо розвитку кластерних об'єднань: податкових та митних важелів (стимулів); пільгового кредитування тощо. Держава створює сприятливі умови та стимули для розвитку регіональних, міжрегіональних, національних та міжнародних кластерів за ініціативи бізнесу, національних та міжнародних інвесторів.
	3.2. «Змішана» структурна політика щодо створення кластерних об'єднань (Канада, Нова Зеландія, Австралія)	3.2. Держава запроваджує як економічні так і адміністративні важелі та стимули щодо розвитку кластерних об'єднань. Особлива увага приділяється розвитку національних регіональних та міжрегіональних кластерів, що вирішують проблему розвитку «депресивних територій», створення нових робочих місць в регіонах країни; продукція регіональних та міжрегіональних кластерів, в основному, зорієнтована на експорт.
	3.3. Цільова (адміністративно-керована) структурна політика щодо створення кластерних об'єднань (КНР, країни СНД).	3.3. Держава запроваджує, переважно, цільові адміністративні важелі та стимули щодо розвитку кластерних об'єднань, супроводжуючи їх дію економічними методами (митні та податкові пільги, субсидії, дотації). Особлива увага приділяється розвитку національних кластерів, продукція яких сприяє імпортозаміщенню та зорієнтована на експорт.

Джерело: Розроблено авторами на основі [9].

Висновки. Світовий досвід розвитку промислових кластерів свідчить, що саме кластерам належить лідируюча роль у зростанні конкурентоспроможності національної економіки, а процеси кластеризації формують «ядро» промислової політики розвинених країн світу та країн – нових лідерів індустріального та постіндустріального розвитку у XXI ст.

З огляду на специфіку формування та спеціалізації діяльності, у теорії міжнародних економічних відносин розглядають наступну класифікацію кластерів: 1. За характером виникнення кластери поділяються на стихійно-ринкові, що формуються завдяки ринковим методам та під впливом ринкової конкуренції та кластери, що створені цільовим порядком, під впливом цільової державної підтримки, відповідно до державних програм

розвитку та під державним контролем. 2. За географічною ознакою розрізняють: локальні; регіональні; національні та міжнародні кластери. 3. За способом формування виокремлюють кластери з вертикальними зв'язками у виробничій сфері, утворені навколо головних фірм або мережі основних (базових) підприємств та кластери з горизонтальними зв'язками, що ґрунтуються на диверсифікації діяльності та охопленні максимальної сфери впливу; кластери з регіональною та з міжнародно-регіональною формою економічної діяльності; галузеві кластери; індустріально-промислові кластери. 4. Відповідно до галузевої специфіки кластери поділяються на: дискретні кластери; процесні кластери; інноваційні та «творчі» («креативні») кластери; туристичні (туристично-рекреаційні) кластери; транспортно-логістичні кластери.

Найбільш поширеними у світовій практиці господарювання є наступні механізми створення та підтримки розвитку кластерів: механізм координації; механізм субконтракції; механізм державно-приватного партнерства (ДПП); фінансовий та інвестиційно-інноваційний механізми формування і функціонування кластерів. Серед найбільш поширених у світовій практиці інструментів державного впливу на розвиток кластерів можна виокремити наступні: пільгове оподаткування; пільгове мито на імпорт обладнання (станки, машини та ін.); створення спеціальних (резервних) фондів задля підтримки впровадження інновацій та з метою нівелювання фінансових збитків внаслідок зростання комерційних ризиків інноваційної/венчурної діяльності кластерів та ін. Більшість країн світу запроваджує як систему інституційної (у т.ч. законодавчої, консультативної) так і цільової державної фінансово-економічної підтримки кластерних ініціатив (від державних замовлень та інвестицій, до грантів, субсидій, дотацій). Поряд з цим часто використовуються й економічні методи державної підтримки розвитку кластерів: податкові пільги, митна політика, прискорена амортизація тощо. Сприяє розвитку кластерів державна підтримка бізнес-інкубаторів, вільних економічних зон, індустріальних парків. Особлива увага у нових індустріальних країнах світу приділяється стимулюванню розвитку національних кластерів, продукція яких сприяє імпортозаміщенню та зорієнтована на експорт.

Комплексна кластерна політика розвинутих країн світу органічно поєднує у собі як ринкові важелі – що передбачають зосередження державної уваги на підтримці конкурентного середовища, демонополізації виробництва, дерегуляції ведення бізнесу та зацікавлення економічних методів підтримки розвитку кластерів, так і комплекс цільових, контрольованих державою заходів. Йдеться про розробку державних стратегій і програм розвитку кластерів, визначення державою пріоритетних сфер розвитку кластерів; цільове державне фінансування кластерних ініціатив, у т.ч. на засадах ДПП.

Роль держави варіюється залежно від цілей кластеризації промисловості та від ролі кластерів у розвитку національного господарства. Держава може виступати як фасилітатор процесів кластеризації, коли урядові інституції «зводить» зацікавлені сторони у створенні кластерів між собою. Держава може задіяти й «точкові каталізатори» щодо розвитку кластерів: йдеться про інвестиційну та інноваційну політику, що доповнюється цільовими інвестиціями в інфраструктуру регіонів, освіту, соціальні та інші проекти, які формують мультиплікативний ефект економічного зростання та стимулюють розвиток кластерів. Держава може запровадити планові (директивні та індикативні) методи стимулювання розвитку кластерних об'єднань; широко використовує адміністративні механізми впливу на вибір сфер та секторів розвитку інновацій, науки, освіти, формування кластерів. Дієвими є цільові програми та цільове державне фінансування; дотації та субсидії; державне замовлення на продукцію кластерних об'єднань.

Усвідомлення та творче опрацювання світового досвіду щодо державної підтримки розвитку кластерів є корисним для України, що переживає складний процес хаотичної структурної перебудови промисловості. За таких умов особливого значення набуває розробка та впровадження національної стратегії кластеризації, відповідних цільових програм, зорієнтованих на впровадження національних, міжнародних та регіональних кластерних ініціатив; державна підтримка фундаментальних та прикладних наукових досліджень (у т.ч. в університетах), внесення змін у освітній процес в Україні з метою підготовки фахівців для створення та ефективної діяльності кластерів. Роль держави зростає і в процесі інституційної підтримки створення бізнес-інкубаторів, вільних економічних зон, технопарків та технополісів, що супроводжують розвиток кластерів.

Реалізація кластерної стратегії в Україні сприятиме стабільному економічному зростанню національної економіки, позитивно позначиться на її конкурентоспроможності. Для того, щоб Україна стала конкурентоспроможною країною, виробляла готову, високотехнологічну продукцію та послуги з високим вмістом доданої вартості, в нашій країні за допомогою цільової державної кластерної політики мають бути створені кластери, кластерні об'єднання – насамперед, в експортоорієнтованих галузях економіки. Таким шляхом пішли всі розвинуті країни світу. Таким шляхом має йти і Україна у XXI ст.

Література

1. Казюхін А.С. Розвиток національної інноваційної системи Китаю у XXI ст. / А.С. Казюхін // Економіка і управління: проблеми, рішення. – 2016. – С. 142-147.
2. Карпінєць В.Й. Зарубіжний і вітчизняний досвід щодо створення та розвитку кластерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VUbsNbU/2011
3. Комар Н. Концепція формування та державної підтримки кластерних структур в Європі / Н. Комар // Вісник Тернопільського національного технічного економічного університету. – 2016. – № 2. – С. 53 – 64.
4. Соколенко С. І. Ринкова економіка на основі виробничих кластерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucluster.org/blog/2012/04/rinkova-ekonomika-na-osnovivirobnichikh-klasteriv/>

5. Чичкало-Кондрацька І.Б. Зарубіжний досвід використання фінансових механізмів стимулювання інноваційного розвитку / І.Б. Чичкало- Кондрацька // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. - 2015. - № 1. – С. 420-432.
6. Павлюк А.П. Кластерна модель регіональної економіки: теоретико-методологічні засади / А.П. Павлюк // Продуктивні сили України. – 2016. – С. 105-107.
7. Porter M. E. Clusters and Economic Policy: Aligning Public Policy with the New Economics of Competition [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/Clusters_and_Economic_Policy_White_Paper_8e844243-aa23-449d-a7c1-5ef76c74236f.pdf
8. Marshall A., Principles of Economics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oll.libertyfund.org/titles/marshall-principles-of-economics-8th-ed>
9. Thomas A. Let's make a perfect cluster policy and cluster program [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cluster-analysis.org/downloads/Clusters_web_singlepage_06092012.pdf
10. Посібник кластерного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pmonline.org.ua/pluginfile.php/202/mod_data/content/1268/Posibnyk%20z%20rozvytku%20klasteriv.pdf
11. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/cluster> – офіційний сайт Оксфордського словника англійської мови
12. China's Industry Clusters [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.china-briefing.com/news/chinas-industry-clusters.html>